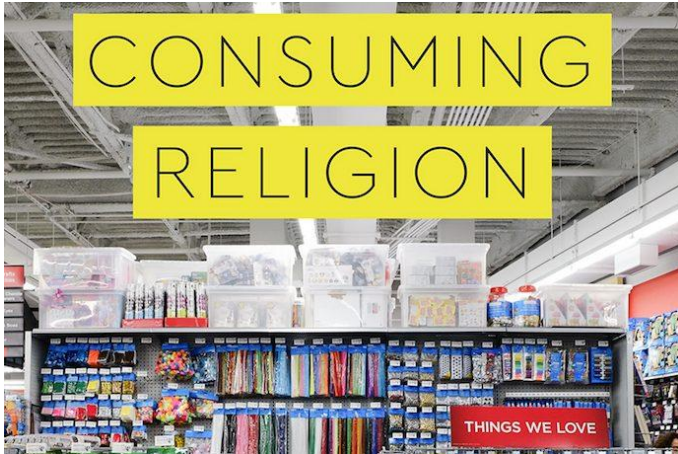

Kulutuskulttuurin uskonnollisia merkityksiä etsimässä

Mikko Kurenlahti
Helsingin yliopisto

Kathryn Lofton 2017. *Consuming Religion*. Chicago/Lontoo, The University of Chicago Press, 361 s.

Kathryn Loftonin teos *Consuming Religion* porautuu uskonnontutkimuksen tarjoamin näkökulmin ja käsittein sekä huomattavan kriittisellä otteella kuluttamisen sosiaaliseen merkitykseen yksilöllistä ja yhteisöllistä elämää organisoivana kulttuurisena voimana *par excellence*. Teoksen lähtökohtana toimii yleinen havainto siitä, että länsimaisessa hyvinvointivaltiossa inhimillisen olemassaolon voidaan väittää tapahtuvan keskellä talouden ja talouspuheen lävistämää todellisuutta. Esimerkiksi keskustelu hyvinvoinnista ja yhteiskunnallisesta edistyksestä liittyy edelleen kiinteästi yhteen jatkuvan talouskasvun ihanteen kanssa. Markkinat – joiden pääteipistettä on Loftonin mukaan jo käytännössä mahdoton hahmottaa – muovaavat paitsi ihmisten kokemuksia maailmasta ja elämän päämääristä myös määrittävät vaikutusvaltaisilla tavoilla tarjolla olevia tapoja osallistua sosiaaliseen elämään.

Kuluttaminen tai kuluttajuus eivät Loftonin käsittelyssä tai laajemmin modernissa länsimaisessa kulutuskulttuurissa viittaakaan vain johonkin mitä ihmiset tekevät, vaan kokonaisvaltaisesti vallitseviin tapoihin orientoitua kohti olemassaoloa itseään – elämää kuluttajasubjekteina markkinalogiikan hallitsemassa maailmassa. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna kuluttaminen näyttäytyy eksistentiaalisesti merkittävänä ja myös inhimillistä uskoa vaativana toimintana. Loftonin teoksen johtajatuksena onkin ottaa vakavasti populaarit väitteet kuluttamisesta nykyajan uskontona. Maantieteellisesti teos keskittyy tarkastelemaan nimenomaan Pohjois-Amerikkaa ja amerikkalaista kulttuuria sekä ajoittain tämän historiallista kehittymistä.

Teoksen viiteen pääosioon ("Practicing Commodity", "Revising Ritual", "Imagining Celebrity", "Valuing Family", "Rethinking Corporate Freedom") jakautuvat yksitoista esseetä hyödyntävät monin tavoin uskonto-käsitteen analyttistä voimaa tarkastella ja tulkita myös näennäisesti maallisiin ilmiöihin ja instituutioihin liittyviä tekijöitä ja näiden seurauksia. Lofton ei käytännössä ole lainkaan kiinnostunut uskonnon ja sekulaarin välisistä eroista tai rajoista, vaan kulutus-teeman rinnalla kirjan vähintään yhtä keskeisenä päämääränä on kysyä: mitä uskonto ilmiönä viime kädessä tarkoittaa sekä minkälaisiin yhteyksiin käsitteen sisältämää selittävää ja kriittistä voimaa voidaan soveltaa? Lofton ei kuitenkaan sorru uskonnon määrittelyä koskevaan ikuisuuskeskusteluun, vaan hyödyntää termiä varsin onnistuneesti monipuoliseen hermeneuttiseen analyysiin taipuvana työkaluna ja akateemisena näkökulmana. Koska Loftonin kiinnostus on kuluttamisen sosiaalisissa merkityksissä, asettuu myös uskonto-käsitteen soveltaminen varsin sosiologisiin lähtökohtiin. Erityisesti kuljetaan Émile Durkheimin viitoitamalla tiellä.

Kuluttamisen kulttuurista merkitystä Lofton käsittelee varsin laajasta näkökulmasta tavalla, jossa tuottajan, tuotteen ja kuluttajan väliset rajapinnat pitkälti limittyvät ja hämärtyvät. Esseen aihealueisiin sisältyvät muun muassa rituaalinen puhtaus saippuamainoksissa, julkkiskulttuurin kuluttamiseen liittyvät uhritoimitukset, yritysten tarkastelu kultteina sekä Kardashianeiden perheen edustama malli työelämästä ja itsen tuotteistamisesta. Aiemmin aihepiiriin tutustumattoman lukijan voikin välillä olla vaikea hahmottaa kaikkien tekstien välisiä yhteyksiä kulutuskulttuuri-teemaan. Kirjaa lukiessa on hyvä muistaa, että Loftonille kuluttajuus vaikuttaa tarkoittavan nimenomaan kaikki kuviteltavat elämänalueet sisäänsä sulkevaa elämänmuotoa ja olemassaolon tapaa, jonka sisäisiä lainalaisuuksia, erityispiirteitä, omituisuuksia ja ristiriitoja hän pyrkii valottamaan vaihtelevista näkökulmista käsin. Vastaavaksi vertailukohteeksi voitaisiin mainita esimerkiksi Zygmunt Baumanin kirjoitukset kuluttajasubjektien itsensä sekä koko näiden elämismailman tuotteistumisesta osana kulutuskulttuuria (Esim. *Consuming Life*, 2007). Loftonille kyse on pitkälti pakottavista ja vapautta rajoittavista rakenteista, joiden edessä ihmisillä uskotellaan olevan vain kaksi vaihtoehtoa: alistu tai sulje suusi!

Tässä yhteydessä "uskonto" edustaa Loftonille toisaalta tapaa kuvata kulutuskulttuuriin liittyvää kontrollia sekä systeemisiä rakenteita, mutta myös mahdollisuuksia tarjota tarvittaessa ensiaskeleita muutokselle. Tavoitteena on tuoda varsin monipuolisesti länsimaisen kuluttajan arkielämään liittyviä "luonnollisia" ja helposti piiloutuvia piirteitä päivänvaloon kriittisen tarkastelun kohteiksi. Vahvoja normatiivisia painotuksia vierastavia lukijoita onkin syytä varoittaa: Lofton ymmärtää humanistisen ajattelun päätavoitteina yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisen, yhteisöllistä ja yksilöllistä elämää määrittävien rakenteiden tunnistamisen sekä tarvittaessa näiden aktiivisen vastustamisen. Kyseessä on uskontotieteellisesti painottunut kulttuuri- ja sosiaalikriittinen teos, jossa *miten* asia sanotaan, nousee vähintään yhtä keskeiseen asemaan kuin itse asia. Lofton ei missään nimessä edes tavoittele objektiivisen tutkijan roolia, vaan kannustaa myös lukijaa aktiiviseen vastarintaan ja vapautumiseen itse luomistamme vankeista.

Kaiken kaikkiaan Loftonin teos on tervetullut, ilahduttavan erilainen sekä myös yhteiskunnallisesti tärkeä puheenvuoro modernien kulutuskeskeisten elämäntapojen luonteesta sekä näistä juontuvista seurauksista. Aihepiirin aiempi uskontotieteellinen tutkimus on ollut ylipäätään varsin marginaalista ja poikkeaa painotuksiltaan selvästi Loftonin teoksen edustamista näkökulmista. Aiemman tutkimuksen kiinnostus on keskittynyt tarkastelemaan eri uskontoperinteiden reaktioita kuluttamista tai kulutuskulttuuria kohtaan, ei itse kuluttamista uskonnolliseksi tulkittavana toimintana. Teologisen tutkimuksen puolella vastaavia väitteitä on esitetty

useammin, mutta tällöin argumentit ovat tähänneet enemmänkin osoittamaan tietyn uskonnollisen tradition – yleensä kristinuskon – yliveraisuuden suhteessa kulutuskulttuurin tarjoamiin käsityksiin hyvästä elämästä ja sen saavuttamisesta. Tällöin yhteyden löytäminen laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun kulutuskeskeisistä elämäntavoista on saattanut osoittautua hankalaksi. Loftonin teos ei myöskään sorru kuluttamisen tyypistämiseen esimerkiksi materialismiksi, hedonismiksi tai individualistiseksi toiminnaksi, vaan tarjoaa ansiokkaasti moniulotteisen ja värikkään kuvan kuluttamisesta käytännössä väistämättömänä ja sosiaalisesti äärettömän merkityksellisenä toimintana. Tältä osin teos vastaa esimerkiksi antropologi Daniel Millerin esittämiin toiveisiin ymmärtää kuluttaminen prosessina aiempaa kokonaisvaltaisemmalla tavalla (*Consumption and its Consequences*, 2012).

Hieman yllättävänä voidaan pitää sitä, että kulutus-, kulttuuri- ja sosiaalikiittisenä puheenvuorona teoksessa ei oikeastaan millään tavalla nosteta esille kulutuskeskeisten elämäntapojen liitoksia laajempiin globaaleihin ongelmakohtiin, kuten ympäristö- ja kestävyyskysymyksiin tai sosiaaliseen epäoikeudenmukaisuuteen. Kantavana teemana säilyy nimenomaan uskonnolliseksi tulkittujen tekijöiden ilmeneminen vaihtelevissa yhteyksissä. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen, radikaalin luonnon monimuotoisuuden vähenemisen tai eri maiden välisen epätasa-arvoisuuden huomioiminen kulutuskriittisen keskustelun yhteydessä voisi kuitenkin omalta osaltaan perustella teoksen peräänkuuluttamaa tarvetta kulttuurisille, systeemisille ja maailmankatsomuksellisille muutoksille.

Nykyisessä muodossaan Loftonin omaperäisellä kriittisellä äänellä rakennetut ansiokkaat argumentit kärsivät ainakin omalla kohdallani siitä, että kritiikin varsinainen kärki jää usein hahmottomaksi ja tunnistamattomaksi. Teoksen eri osia yhdistävää laajempaa viitekehystä ja tästä juontuvia seurauksia toivoisi tuotavan lukijan pohdittavaksi myös nykyistä kokoavammasta näkökulmasta käsin – erityisesti huomioiden koko teosta alleviivaavan ansiokkaan laaja-alaisen näkökulman kuluttamiseen ilmiönä. Pääosin tämä näkökulma jää tällä hetkellä johdantoluokun, jossa kyse on lähinnä Loftonin pääasiallisen teoreettisen viitekehysten, näkökulman sekä metodiikan esittelystä.

Loftonin näkökulmasta kuluttajuuden suurimmat ongelmat vaikuttavat liittyvän ylipäätään järjestelmään sisältyvään pakotettuun osallistumiseen sekä tästä juontuvaan vapauden kaipuuseen (tai illuusioon vapaudesta). Jonkinlaiseen itseä ja olemassaoloa organisoivaan sosiaaliseen strukturiin sitoutuminen vaikuttaa kuitenkin olevan Loftonin näkökulmasta väistämättä osa ihmiselämää. Tästä näkökulmasta jää epäselväksi mitkä tekijät nykymuotoisessa kulutuskulttuurissa pohjimmiltaan perustelevat kriittisen tarpeen muutokselle ja miksi. Näistä heikkouksista huolimatta kyseessä on innoittavan erilainen ja syvästi kiehtova teos, jonka toivoisi inspiroivan laajemminkin uskontotieteellisesti painottunutta kulutustutkimusta.

Kirjallisuus

Bauman, Zygmund

2007 *Consuming Life*. Cambridge: Polity Press.

Miller, Daniel

2012 *Consumption and Its Consequences*. Cambridge: Polity Press.